

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מתוך עניינים שבפרשת השבוע מבוארים ומורחבים בלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת יתרו - גליון מס' 17

עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלקים, כי בדבר אשר זדו עליהם (יח, יא). וברש"י: עתה ידעתי - מלמד שהיה מכיר בכל עבודת כוכבים שבעולם, שלא הניח עבודת כוכבים שלא עבדה. ע"כ.

בנוסף לכך, בפרשתו מבואר שהבדיל הקב"ה לנצח את כלל ישראל - עם הנבחר ועם ה' - מהטועים, ונתן לנו את תורתו הקדושה, אמנם לדאבון לבנו יש רבים שנתרחקו מדעת ומדת האמת, וטובעים במים מכוערים רח"ל, לכן מצאנו לנכון ללבן הלכות התפילה על רשעים שישבו בתשובה, והאם ואיך מסייעת התפילה שישבו, והאם ראוי להתפלל על רשעים שיחזרו בתשובה.

בחלק השני של הגליון נדון במהות מעשה הגירות, ובגירות של מתן תורה.

אם ראוי ומהני להתפלל על הרשעים שיחזרו בתשובה

דברי הגמ'

עיי' בגמ' (ברכות דף י. ויש מעשה דומה בגמ' תענית כג. ועיי' בגליון הש"ס להגרע"א שצ"ן לגמ' זו) שהגמרא מספרת: הנהו בריוני (פריצים, או אנשים אלימים - עפ"י הערוך, ובתוס' הרא"ש איתא שהם ליסטים, וברש"י סנהדרין דף לו. ביאר שהם 'בורים') דהוו בשבכותיה (בשכנותו) דרבי מאיר, והוו קא מצערין ליה טובא, הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו, אמרה ליה ברוריא אשתו, מאי דעתך משום דכתיב 'יתמו חטאים', מי כתיב 'חוטאים', 'חטאים' כתיב, ולך לסיפיה דקרא, 'ורשעים עוד אינם', כיון דיתמו חטאים - ורשעים עוד אינם (הרי פשיטא שאם ימותו האנשים החוטאים, אין עוד רשעים, ובהכרח שכוונת הכתוב שכאשר יפסקו מעשי החטא - שוב לא יהיו אותם האנשים בגדר רשעים), אלא בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה - 'ורשעים עוד אינם'. בעא ר' מאיר רחמי עלויהו והדרו בתשובה. עיי"ש.

ובצל"ח (לבעל הנודע ביהודה - בברכות שם) הקשה, הרי מהלשון בתחילת המעשה 'בעי רחמי עליהו' משמע שרצה ר' מאיר לבקש עליהם רחמים, ואיך סיים 'דלימותו'. ועוד, מהו הלשון 'כי היכי דלימותו'. ועוד, וכי לא ידע שעדיף להתפלל שישבו בתשובה, וכברוריא אשתו. ותיירץ, שראה באותם בריונים שרשעים גמורים הם, וראה שהקב"ה נותן להם כל טוב בעולם הזה, והבין מזה שהם מאותם שנאמר בהם 'ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו' (ונותן להם שכר בעוה"ז כדי שלא יהיה להם שכר וחלק לעוה"ב), וביקש שלא יתנהג עמהם הקב"ה כך במידה זו, וממילא ירחם עליהם להענישם ולפקוד עליהם עונות בעולם הזה, וממילא ימותו בעוונם. אבל אשתו מנעתו מכך, ואמרה שיש לבקש עליהם רחמים שיחזרו בתשובה. עיי"ש.

שתי גישות באחרונים - אם יש מושג של תפילה על חברו

שיחזור בתשובה

ויש להקשות, שהרי ידוע הכלל בחז"ל (עיי' גמ' ברכות לג:) ש'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים', ואיך אפשר ושייך להתפלל בשביל חברו, וכביכול לקחת ממנו את הבחירה בעניין התשובה, והרי זהו הדבר היחיד שיש לנו בו בחירה בעוה"ז (וכדכתיב: 'בחרת בחיים'), והרי אם ע"י תפילה של חברו הוא 'מוכרח' לחזור בתשובה, וכביכול שהסיר ממנו את הבחירה בזה, מה נעשה עם הכלל של 'הכל בידי שמים' וכו'. ועוד יש להקשות על נוסח התפילה שאנו אומרים בשמו"ע בכל יום: 'השיבנו' בלשון רבים.

ובנוגע לקושיא הראשונה, יש שני מהלכים עיקריים באחרונים לתרץ קושיא זו. או ש"י התפילה שפיר נקרא 'מעשה אדם'. ואם תקשה שזה מעשה 'אדם אחר', ולא של זה שצריך לחזור בתשובה, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, כי החוטא בעצמו לא בחר בטוב, ע"ז טענו והשיבו שיש לומר

שכמו שאם אחד הוכיח את חברו ע"י פיתוי או אונס לחזור בתשובה, כל אחד יבין שזה אינו סותר לכלל של 'הכל בידי שמים' וכו', וא"כ הוא הדין כאן, ש"י התפילה שלו הוא כביכול מכריח את חברו לחזור בתשובה (כיון שהקב"ה יקבל את תפילתו, וא"כ שוב לא יהיה לו לעבריו בחירה), וזה ג"כ נקרא 'בידי אדם'. ועוד יותר, שהרי כלל ישראל כאחד נחשבים, וא"כ בסופו של דבר היה כאן מעשה ידי אדם, ושוב לא נחשב זה שלא היה מעשה ידי אדם. דאימתי חסר ב'הכל בידי שמים' וכו', רק כאשר אין מעשה אדם מעורב בעניין כלל, ולדוגמא אם היה הקב"ה שם מחשבות בראשו של אדם לחזור, והכריחו בזה לחזור בתשובה, וא"כ שוב לא היה שום 'אדם' מעורב בעניין, רק באופן כעין זה נאמר הכלל ש'הכל בידי שמים' וכו'. ולפי"ז שפיר אפשר לומר גם לגבי הקושיא דברכת 'השיבנו', שהכוונה ב'השיבנו' בלשון רבים הוא פשוטו כמשמעו, דהיינו שאתה מתפלל על חברך שיחזור בתשובה, ודו"ק.

ויש שסברו שגם אם היה 'אדם' מעורב בעניין (וכגון שהתפלל על חברו שיחזור בתשובה), סוף סוף כיון שההוא שחזר בתשובה לא הייתה לו 'בחירה' בדבר, זה פוגע בכלל של 'הכל בידי שמים' וכו', ולא תועיל תפילה כזו. ואפשר לחלק טובא בין תפילה על חברו שהקב"ה ישים מחשבה של תשובה בראשו, ויקח ממנו את הבחירה, שבזה אין לעבריו בחירה כלל (ובזה יש בעיה מחמת היסוד של 'הכל בידי שמים' וכו'), לבין ציור שאחד מקרב אותו ע"י פיתוי או מאנס אותו שיחזור בתשובה, שסוף סוף הוא החליט בעצמו, ודו"ק. ואחרונים אלו למדו פשט בגמ', שאפשר שהקב"ה ישים את חברו ב'אוריה' וסביבה טובה, או לגלגל ולסבב שישמע דברי מוסר שיחזקו אותו ויעירו אותו מתדרמותו, אמנם בסופו של דבר וענין הוא עצמו צריך להחליט לעשות את התשובה, ורק מותר להתפלל להקב"ה שיסיר את המניעות והעיכובים שגורמים לו שלא לחזור בתשובה, ודו"ק. וזהו ג"כ כוונת התפילה 'השיבנו' בלשון רבים, לא שהקב"ה יחזיר אותם, אלא שיסיר את כל המניעות והעיכובים, וממילא הם יחזרו בתשובה שלימה לפניו, ודו"ק.

ומצאנו בזה מחלוקת בין הגרע"א והחזו"א זצ"ל מחד גיסא, לבין הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל והגר"ש זצ"ל מאידך גיסא.

ולכאורה בפשטות, לכל הדעות מותר לאדם להתפלל על עצמו שיחזור בתשובה, וזה לא נוגד לכלל של 'הכל בידי שמים' וכו', כי זה הוא ע"י האדם עצמו, וזה שמתפלל על דבר זה מראה ועושה מעשה של תפילה. וחדוש הוא לומר שאם 'הכל בידי שמים' וכו', צריך ג"כ בדווקא שיחזיר את עצמו עם מחשבות של תשובה, ולא מהני להתפלל להקב"ה שייתן לו מחשבות כאלו, ודו"ק.

והנה הרי אומרים אנו בתפילה 'וטהר לבנו' וכו', ו'הבא לטהר מסייעין אותו' (גמ' שבת קד.) - ועוד יש הרבה תפילות ובקשות מעין נוסח זה. אמנם אפשר

א. ועיי' ברש"י (שם) שצ"ן לעיין לעיל (ברכות ז.), והקשה על מעשה זה ממה שמצינו שריב"ל הסיק שאין לו לקלל את הצדוקי שציערו, כי 'ענוש לצדיק לא טוב', והקב"ה 'רחמי על כל מעשיו', וכמבואר בגמ' (שבת קמט): שאם נענש אדם על ידו, אינו נכנס במחיצתו של הקב"ה, ובסוף דבריו כתב שיש לחלק קצת. עיי"ש.
ועיי' בספר גבורת ארי (תענית שם - לבעל השאנת אריה) שהקשה שאבא חלקיה (שאתו היה מעשה דומה במסכת תענית) קדים לר' מאיר, שהיה בזמן הבית, ולמה לא יליף ר' מאיר ממנו. עיי"ש במה שתיירץ.

ב. ועיי' בבן יהוידע (תענית שם) שכתב שבזה גופא נחלקו אבא חלקיה ואשתו (שהיה שם המעשה הדומה למעשה בברכות ע"פ ר' מאיר ואשתו). שאבא חלקיה סבר שאין נכון לבקש מהקדוש ברוך הוא שיעשה אותם צדיקים, כי 'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים', אבל אשתו סברה, גדולה אהבה שמקלקלת את השורה, והיות ונאמר בישראל 'כי נער ישראל ואהבהו', לכן נוכל להתפלל לקלקל השורה, היפך המידה שקבע הקדוש ברוך הוא בעולם. עיי"ש.

עוד מקורות לצדדים הנ"ל

ועיין עוד בגמ' (ברכות דף כח:) שרבי יוחנן בן זכאי בירך בשעת פטירתו את תלמידיו: 'יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו תלמידיו: עד כאן?! אמר להם: ולואי, תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם'. עיי"ש. ובמהרש"א (שם) איתא: 'גם למאי דאמרין הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, אמר להם כן בדרך תוכחה שיעשו, ומן שמים יסייעוהו, כמ"ש: 'בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו', הבא לטהר מסייעין אותו, וכו'. עיי"ש. ורואים מדבריו כאן שהוציא את דברי הגמ' מפשטותם, כיון שסובר שא"ל לתת ברכה וכדו' ולהתפלל על חברו שהקב"ה ייתן לו יראת שמים. וגם אפשר לדייק מדבריו כאן ולעיל שאינו סובר כשיטת האג"מ והגרי"ש זצ"ל - שאפשר להתפלל ע"ז שהקב"ה יסיר ממנו את המפריעים והמניעות שמונעים אותו מלעשות תשובה, וישים אותו במקום של השפעה טובה שתסייע לו, כי היה לו לתרץ כן **כאן ולעיל**. וצ"ל שהמהרש"א סובר שגם זה נכלל בהכל בידי שמים, וזה צריך לבוא אך ורק וכל כולו מהאדם עצמו, ומבלי עזרה מבחוץ וכדו' (ואפילו תפילה שהקב"ה יסיר את נסיונותיו ויתן לו סביבה טובה, פוגע במושג של 'הכל בידי שמים'). ודו"ק.

ועיין עוד ברש"י (בראשית פרק יז פסוק יח - על המילים 'לו ישמעאל יחיה לפניך') שכתב: יחיה ביראתך, כמו 'התהלך לפני'. עיי"ש. ועיין בשפתי חיים (ובמפרשי רש"י שם - נחלת יעקב, גור אריה, משכיל לדוד) שהקשו, איך התפלל אברהם על יראת שמים של בנו, והלא 'הכל בידי שמים' וכו', עיי"ש במה שדחקו לפרש את רש"י שלא כפשטו - בגלל קושיא זו. ורואים מדבריהם **לכאורה שלא רצו לומר שתפילה על חברו נקראת 'בידי אדם'** (או שהקב"ה ימנע את הנסיונות שמפריעים לו לעשות תשובה). ובבן יהוידע (ועוד אחרונים) שהקשו מהגמ' (סוטה לד:) שמבואר שמשא התפלל על יהושע י-ה יושיעך מעצת מרגלים, איך התפלל משה על יראת שמים של יהושע, והלא 'הכל בידי שמים' וכו'. (ולפי דברי האג"מ ודעימיה שמוטר ושייך להתפלל שה' יסובב שלא יהיה לאדם נסיונות - שפיר דמי לשון זה, ודו"ק).

ועיין עוד בשו"ת מעיל צדקה (סימן ז) שהאריך מאוד בענין זה אם אפשר להתפלל על חברו שיחזור בתשובה. עיי"ש.

סיכום מכל הנ"ל לדינא

ולסיכום: היוצא מדברינו שיש שלש דרגות בדבר (א) אפשר להתפלל על חברו שיחזור בתשובה, ואם תפילותיו מתקבלים אזי הקב"ה בעצמו ישים בלב חברו הרהורי תשובה וכדומה, וזה אינו נוגד לכללא ד'הכל בידי שמים' וכו', היות שהיה בן אדם (היינו חברו) מעורב בענין, ותפילה היא 'מציאות', ולא גרע מאופן שהוכיח את חברו ע"י פיתוי או אפילו אונס - לחזור בתשובה, שבזה ברור שלא היו אומרים שזה נוגד לכללא ד'הכל בידי שמים' וכו'. (רע"א, חזו"א, וכו'). (ב) אפשר להתפלל רק שהקב"ה ימנע ממנו את הנסיונות וישים אותו בסביבה טובה וכו', אמנם הוא בעצמו צריך לחזור בתשובה (הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל, והגרי"ש זצ"ל). (ג) הכל צריך להגיע מה'עברייך' עצמו, ולא תעזור תפילת חברו, ואפילו על מניעת נסיונותיו וכדו' אי אפשר להתפלל (עפ"י הבנתנו בדברי המהרש"א, וגדולי מפרשי רש"י הר"ל).

כמה נפק"מ גדולים להלכה - היוצאים מהנ"ל

ויצא נפק"מ גדול בין שתי גישות אלו. כי אם א"א להתפלל על חברו שיחזור בתשובה, ורק מותר להתפלל שהקב"ה ישים אותו ב'אווירה' וסביבה טובה או לגלגל ולסבב שהוא ישמע דברי מוסר, אמנם בסופו של יום צריך הוא בעצמו לעשות את ההחלטה, נמצא שמי שמתפלל שחברו יחזור בתשובה (שלא ע"י גורמים אחרים - אלא שהקב"ה בעצמו יכניס הרהורי תשובה בלבו וכדו'), יוצא שלפי דעות אלו תפילתו היא 'תפילת שווא', **ועיין בהערה ז'.**

עוד יש נפק"מ בעיקר כוונת המילים 'השיבנו' (בלשון רבים, ועוד הרבה תפילות מעין זה) שאנו אומרים בתפילת שמו"ע, אם הכוונה היא תפילה שכולם

לדחות ולומר שבתפילה אנו רוצים שהקב"ה יסיר מאיתנו את המפריעים והנסיונות, וזה יעזור 'לנו' לטהר לבנו. ו'הבא לטהר' הוא לא ע"י תפילה שהקב"ה יטהר **לבינו ממילא, אלא ע"י מעשה שלנו.** או שאפשר לומר שהוא כן ע"י תפילה - והכוונה היא שכמו שכתוב לעיל שהבא לטהר ע"י תפילה - מסייעין אותו - ע"י מניעת נסיונות וסביבה טובה, ודו"ק (אמנם בפשטות לא משמע כן).

ועיין עוד ברמב"ם (הלכות תשובה פרק ו הלכה ד) שיש לדייק דיוקא אלימתא בדבריו בעניין זה, ואכמ"ל. שוב ראיתי את לשונו של הגרי"ש זצ"ל (הובאו דבריו בספר שיעורי מרן הגרי"ש אלישיב - ברכות שם): 'ובשלמא על עצמו מועיל תפילה, כי עצם מה שמעורר עצמו להתפלל זה גופא חזרה בתשובה' וכו'. עיי"ש. וכן עיין במהרש"א (ברכות שם) שכתב שיש לעיין בזה, דודאי באדם המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה נוחא, דאע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, הרי אמרו: 'בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו', ו'הרוצה לטהר מסייעין לו'. וזה המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה, הרי זה בכלל 'הרוצה לטהר' וכו'. עיי"ש.

חילוקי דעות בין פוסקי זמנינו

עיין במהרש"א (ברכות שם) שכתב שיש לעיין בזה, דודאי באדם המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה נוחא, דאע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, הרי אמרו: 'בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו', ו'הרוצה לטהר מסייעין לו'. וזה המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה, הרי זה בכלל 'הרוצה לטהר' וכו'. אבל לבקש רחמים על חברו להחזירו בתשובה - קשה, מה יועיל בקשתו, הא אמרינן 'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים' (ואיך התפילה של חברו מחזירתו למוטב, והרי חברו בעצמו צריך לעשות מעשה להחזיר את עצמו בתשובה, כי התשובה שלו תלויה רק בו, ולא בהקב"ה כביכול). ושאנו מתפללים 'להחזירנו בתשובה שלימה' וכו' (וא"כ רואים מזה שנאמר בלשון רבים - שאפשר להחזיר את חברו בתשובה), לא קשה כל כך, כיון שהוא כולל את עצמו, ויש ליישב. עיי"ש.

וב"ה מצאתי מציאה גדולה בחידושי רבי עקיבא איגר (ברכות שם) שכתב **שמבואר כאן שיש מציאות שתפילה על חברו מהני (להחזירו בתשובה), ואפילו אם חברו אינו מבקש שיתפלל עבורו שיחזור לעבודת השם - מועיל ומהני, ע"כ יש חיוב לכל מי שהוא, להתפלל שעושי רשעה יחזרו בתשובה.** ואולי יש לכוון כן בתפלת ימים נוראים 'וכל הרשעה כולה תכלה', וישיגו דעות ישרות לעבוד את השם יתברך בכל לבב, ונזכה שהתפלות יהיה נתקבל לרצון. עיי"ש. ובספר חזו"א (סוף אור"ח - בסוף גליונות לחומש) כתב שהקב"ה מניח את הבחירה ביד האדם, אבל האדם רשאי להוכיח את רעהו לעבודתו יתברך בין בכפייה בין בפיתוי, ולא הוי ביטול בחירה לחבירו, כיון דהמעשה עושה בבחירה וכו', וכן אם מתפלל לפני הקב"ה על הקירוב, ותפלתו נשמעת, מתייחס הקירוב שעושה הקב"ה - לברואיו, כיון שנעשה ע"י תפילת נבראה. עיי"ש.

אמנם עיין בשו"ת אגרות משה (אור"ח חלק ד סימן מא אות יג - תשובה למור"ב בעל הרבנות אפרים זצ"ל) שכתב על תירוצם של האחרונים על קושיית המהרש"א, שע"י תפילת האדם אין זה נקרא 'בידי שמים': **הנה הוא דוחק גדול ולא מסתבר זה כלל,** דהא (ברוריא) התפללה שהש"ת יעשה שישבו בתשובה, וזה האתמוה מאחר דהוא בידי אדם. אבל צריך לומר שהתפלה היתה שלא יהא להם נסיונות, וממילא ישובו, שלא היו חוטאים אלא מחוסר פרנסה וכדומה. וגם שייך להתפלל שהש"ת יזמין להם שישמעו דברי מוסר מאנשים צדיקים, וישבו ע"ז בתשובה, וזה יותר נכון. עיי"ש. וכן עיין בספר הערות (להגרי"ש זצ"ל - ברכות שם) שהביא מהגרי"ש זצ"ל שכתב על דברי החזו"א (הנ"ל): **אין נראים דבריו, ואדרבה להיפך,** משום שבמתפלל על עצמו הרי הוא בבחינת הביא ליטהר מסייעין לו, מה שלא שייך במתפלל על אחרים. והנראה ליישב בזה, ששאני הכא שמבקש רק על גורם ליראת שמים, והיינו שיבואו סיבות אצילות וגשמיות שיעוררו בתשובה, ועי"ז יתפשטו עקמומיות שבלבם. עיי"ש. ושני גדולי הפוסקים האלו נתנבאו בסגנון אחד.

- ג. ויל"ע בדבריו, אטו בגלל שכולל את עצמו - שוב מותר לו ושייך להתפלל בשביל חברו?! והרי אם דבריו ברישא נכונים וא"א להתפלל על חברו שיחזור בתשובה מחמת הכלל 'הכל בידי שמים' וכו', מה מהני לכלול את עצמו, וצע"ק.
- ד. **ובחידושי רבי עקיבא איגר** (ברכות שם) כתב שמה שאומרים לשון רבים 'השיבנו' והחזירנו בתשובה שלימה, קאי על תשובה גדולה כשיבא אליהו, דכתיב: 'והשיב לב אבות על בנים' (עין ברוקח מה שהביא בשם פרקי דר"א וכו'). עיי"ש. וצע"ק בדבריו, שהרי לשיטתו מועילה תפילה על חברו לחזור בתשובה (וכמו שהבאנו שיטתו בנשים), וא"כ למה היה צריך להגיע לתירוץ זה - שהוא פחות עפ"י הפשט, מאשר לומר בפשטות, ש'השיבנו' בלשון רבים הכוונה היא שמתפלל על חברו שיחזור בתשובה, והרי ממש לפנ"ז באותו קטע ברע"א שם ביאר את שיטתו שאפשר להתפלל על חברו, ודו"ק.
- ה. ועיין בספר קובץ אגרות (להחזו"א זצ"ל - חלק א אות עד) שכתב החזו"א זצ"ל נוסח תפילה לאם למען בנה, וז"ל: 'יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי שתרחם על בני... ותהפוך את לבנו לאהבה וליראה שמך, ולשקוד בתורתך הקדושה, ותסיר מלפנינו כל הסיבות המונעות אותו משקידת תורתך הקדושה, ותכין את כל הסיבות המביאות לתורתך הקדושה' וכו'. עיי"ש.
- ו. **ובבן יהוידע** (שם) תירץ קושיא זו באופן מחודש. והוא, שיש שני סוגי יצה"ר: אחד - שנותן תאוה בלב האדם לעשות עבירה, והשני - שמשכנע את האדם שמעשה העבירה היא מצוה. וביאר הבן איש חי שבמעשה המרגלים היצה"ר שנעץ את המרגלים שעושים הם מצוה, שמשכנעים הם את ישראל שקשה להיחלם ביושבי הארץ, ואעפ"כ יכבשו ישראל את יצרים, ויהיה להם שכר גדול. ומעתה ביאר הבן איש חי, שכל מה שאי אפשר להתפלל על יראת שמים של חברו, זהו דווקא על יצה"ר שמכשילו בתאוה, לעבור עבירה. אבל על יצה"ר שמשכנעו שהעבירה היא מצוה - אפשר להתפלל, ולכן הועילה תפילת משה על יהושע. עיי"ש.
- ז. עיין **בהגרי"א** (אור"ח סימן רל ס"א) שיש משמעות מדבריו שאסור להתפלל תפילת שווא, ותפילה שיעשה הקב"ה נס בשינוי טבע העולם (שהוא בעצם יסוד הדבר של תפילת שווא). עיי"ש. ועיין עוד **במחצית השקל** (אור"ח סימן רפט ס"ק ד - במה שהביא מהמהר"ר זצ"ל) שג"כ משמע מדבריו שיש איסור להתפלל תפילת שווא. עיי"ש. ועיין עוד בספר **ברכת אברהם** (להגר"א ארלנגר שליט"א

יחזרו בתשובה, ושהקב"ה יחזיר אותם בתשובה מבלי 'הבחירה' שלהם (אמנם זה אינו סותר למושג של 'הכל בידי שמים' וכו', כי היה כאן 'מעשה אדם' כאשר חבירו התפלל בשבילו, וכפי שהסברנו לעיל), או שזו היא תפילה שהקב"ה ישים את כלל עם ישראל במצב טוב, ושיסיר מהם את הניסיונות הקשים, כדי שהם בעצמם יחליטו לחזור ולשוב לאביהם שבשמים.

הלכה כר' מאיר או כברוריא אשתו בהג"ל, תפילת 'ולמלשינים'

עיי' בספר אמת ליעקב (לבעל התיבות המשפט - ברכות שם, וכן הקשו עוד מהאחרונים) שהקשה, שהרי מצינו בכמה מקומות דכתיב 'חטאים' ופירושו 'חוטאים' (עיי'ש במה שמונה אותם). ועוד, הא בכמה מקומות רבו מלספור שקילל דוד המלך את שונאיו וכו'. עיי'ש. וברש"י (תהלים פרק קה) על הפסוק שדרשה הגמ' - ביאר: 'חטאים' - 'חוטאים', ולא פירש כדרשת הגמ' מברוריא. וראיתי שיש שרצו להביא ראיה משם שאין פוסקים כמותה. ובגמ' (ברכות דף י) עצמה איתא שראה דוד במפתן של רשעים ואמר שירה, שנאמר: 'תמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם'. עיי'ש. ומשמע שדרש הפסוק כר' מאיר. וקשה לומר שהתכוון לזה שאם הם יחזרו בתשובה - זו תהיה מפתן, וצ"ע.

והנה בוודאי שפשטות הפסוק הוא כר' מאיר, ולא הדרש' של ברוריא, וא"כ לכאורה - כאן הפשט יגבר על הדרש', וצ"ע. וממה שכתב רבינו נסים גאון (על הדרג - ברכות שם) שכבר למדה ברוריא הרבה חכמות לפני החכמים וכו'. עיי'ש. אין להביא ראיה מדבריו שפסק כמותה, אלא רוצה לציין ולהסביר מדוע בכלל החשיבו אותה ל'מאן דאמר' והביאו את דבריה, ופשוט. ועיי' בספר דברי תורה (להגה"צ ממונקאטש צ"ל - תנינא דף רי - לבעל שו"ת מנחת אלעזר, ו'דרכי תשובה') שכתב, ששגור בפי העולם ורבים טועים כאילו שבגמ' נפסק כברוריא מחמת שחז"ל הביאו את דרשתה ומעשה זה, וכאילו שזו היא הלכה למשה מסיני מקובלת בידיו כן בהחלט בלי חולק וכו'. ואין ההלכה כדבריה. עיי'ש.

אמנם עיי' בחידושי רבי עקיבא איגר (ברכות שם - וכן ציין לדברי זוהר האלו בפירושו גליון הש"ס - ברכות שם) שהביא מהזוה"ק (מדרש הגעלם על הפסוק 'ומכסה אני מאברהם'): 'ואמר רבי, אסור לו לאדם להתפלל על הרשעים שיסתלקו מן העולם, שאלמלא סלקו הקב"ה לתרח מן העולם כשהיה עובד ע"ז - לא בא אברהם אבינו לעולם, ושבטי ישראל לא היו, והמלך דוד ומלך המשיח והתורה לא נתנה, וכל אותם הצדיקים וחסידים והנביאים לא היו בעולם'. עיי'ש. אמנם א"א להביא ראיה מהזוה"ק שתפילתו מועילה להחזירם בתשובה ושו"ייהם להתפלל בשבילם שיחזרו בתשובה, כי הזוהר כתב רק שאסור להתפלל שהם ימותו.

מהות מעשה הגירות - הגירות בשעת מתן תורה

ועיי' במהר"ל (גור אריה - פרשת ויגש פרק מז פסוק י) שכתב שבגירות במתן תורה: 'הם הוכרחו לקבל - דהא כפה עליהם הר כגיגית, ולא אמרינן בזה דהוי קטן שנולד, דודאי מי שנתגייר מעצמו כגון גוי, כיון דלא היה צריך לגייר, והוא מגייר עצמו הוי בריה אחרת לגמרי. אבל ישראל שיצאו ממצרים כיון שהיו מחויבים לקבל את התורה, והיו מוכרחים לזה, אין זה קטן שנולד וכו'. עיי'ש. היוצא מדבריו שכיון שכלל ישראל היו 'מחויבים ומוכרחים לקבל התורה - וכפי שהוכיח מכך שכפה עליהם הר כגיגית, אין להם דין של 'קטן שנולד דמי' בגירות שלהם, משא"כ שאר גר שבא מרצון עצמו.

וזה עצמו טעון ביאור, למה היו מחויבים ומוכרחים לקבל את התורה, עד כדי כך שהיה אפשר לכפות עליהם הר כגיגית. ומשמע קצת מדבריו שהוא משום שישראל שיצאו ממצרים וכו', דהיינו שזה שהקב"ה

גר כקטן שנולד, מהות מעשה הגירות

עיי' בגמ' (יומא דף עה) שדרשה על הפסוק וישמע משה את העם 'בוכה למשפחותיו' - שכלל ישראל בכו על עריות שנאסרו להם במתן תורה. עיי'ש. ובגמ' (שבת קל) איתא שכל מצוה שכלל ישראל קבלו אותה עליהם בקטטה, כגון עריות, דכתיב בהו 'וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו' - על עסקי משפחותיו, עדיין עושים אותה בקטטה, דליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא (מריבה אודותיה) ט. עיי'ש.

וידועה הקושיא בעולם התורה (עיי' בספר שב שמעתא בהקדמה ועוד), על מה בכו ולמה נאסרו העריות של קורבה, הלא נתגיירו כולם במתן תורה ונעשו לעם היהודי, ולא היה מושג של 'יהודי' לפני מתן תורה, וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי (עיי' גמ' יבמות כב). וא"כ אין מאז שום עריות מחמת קורבה, שהרי כנולדו דמי.

ברכות דף נד. על המשנה שהיא המקור לדבר זה) שכתב: הסתפקתי בענין תפילת שווא, אם יש בזה איסור, או דרך נאמר שאין זה מועיל, ואין זה מצוה. ושוב י"ל דזה דברים בטלים. ואולי גם מזכיר שם שמים - הוה מוציא שם שמים לבטלה, אבל עיקר המשנה לא נאמרה על שם שמים לשוא, שהרי לא הזכירו בדוגמאות שום שם (ואין ראיה משם שכאמור אינו עובר איסור של להזכיר שם שמים לשוא - אם גם מזכיר השם בתפילה). עיי'ש במה שפלפל בזה, והביא ראיות לכאן ולכאן. עיי'ש.

ועלה בדעתי לומר, שאפילו אם פשטות הסוגיא היא שאין איסור בדבר, אמנם אין זה מדרך הכבוד כלפי מלך מלכי המלכים (ואפשר לדרוש בזה עצמו - שהוא סברא דאורייתא, כי איך אפשר שזלזול כביכול בהקב"ה אינו סברא דאורייתא, ודו"ק). ואסביר. שאם לדוגמא מגיע אדם ומתייבב לפני מלך כשר דם, ומתחיל לשאול ולבקש ממנו שיתן לו שם אצבעות, הרי פשוט וברור שהיה זה נחשב לזלזול במלך, כי איך אתה מסוגל לדבר 'שטויות' שכאלה לפניו. ויש לדרוש בזה, כי מצד אחד - הרי הקב"ה יכול לתת הכל (ואין הבדל אצלו בין נס לטבע), אמנם לאידך גיסא - הרי חפץ ה' להנהיג את העולם באופן שבווא לפניו להתפלל רק על דברים שהם יכולים להתקיים ולהיות באופן של 'דרך הטבע' (וכדמוכח מהמשנה הסוגיא בברכות - שם, ונפסק ברמב"ם הלכות ברכות פרק י' הלכה כב, ובשו"ע א"ח סימן רל, וכפי שאינו מתפלל על מעוברת לאחר מ' יום שתלד זכר וכדו'), וא"כ לפי האופן שר' רוצה שנתייחס לתפילה - הרי זה כעין זלזול כביכול בכבודו של המלך, והאיך נתפלל על דבר שהמלך אמר שלא להתפלל בשבילו, ודברים אלו עמוקים מאוד, ואין בידי כשר דבר ברור להכריע בזה, אף שיש לפלפל טובא בזה, ודו"ק. אמנם נ"ל שאם יש פוסקים שסוברים שהתפלל על חבירו שיחזור בתשובה אינו תפילת שווא, אלא תפילה שמועילה, ודאי שאם בא אחד ורוצה לסמוך עליהם, אינו נחשב הדבר בכלל תפילת שווא, ודו"ק.

ח. ורואים חידוש מדברי הגרי"ש צ"ל אלו, שהסיבה שלא יתפלל שימותו הוא בגלל שאתה כביכול 'מתערב' בהנהגת ה', ולא בגלל עצם זה שאין נכון להתפלל עליהם שימותו. אמנם מהזוה"ק שהבאנו בפנים נראה שזה 'בעצם' לא נכון להתפלל עליהם שימותו בגלל שאפשר שיצא מהם טוב, ודו"ק.

ט. ועיי' בעיני יעקב שכתב שכמו שהיה לישראל קטטה ע"י שנאסר להם עריות וזנות, שהיה נפשם חשקה בהם, כן ע"י נשואי אשה, אשתו משמרתו שלא יחטא בזנות, ומציילתו מן החטא, להכי בא ג"כ על ידי קטטה. עיי'ש. ומבואר מדבריו שכלל ישראל בכו גם על שאר העריות שנאסרו עליהם במתן תורה, ולא רק על העריות של קורבה, כי א"כ למה כל כתובה כרוכה בקטטה, והרי אם רק על איסור קורבה בכו, איך יש כאן 'מדה כנגד מדה' בכל כתובה, וע"ז אמר העיני יעקב שכלל ישראל בכו על כל עריות וזנות במתן תורה, ואשתו משמרתו מזנות 'ומציילתו מן החטא', וא"כ יש כאן מדה כנגד מדה, וכמו שבכו ע"ז, וכל כתובה שומרת אותו מנקודת זו - דהיינו שלא לעשות זנות, 'עונשו' יהיה שיבוא עם קטטה, ודו"ק.

הוציא אותם ממצרים היה המחייב, וצ"ע. ועוד, דאפילו אם נסכים שהיו מוכרחים לקבל עליהם מחמת שהוציאם ממצרים או עוד סבה, אבל עדיין לא בריא אמי משום כך לא נחשבים ככל גר - כקטן שנוול. ועיין להלן במה שנידון בה.

ובספר אילת השחר (למרו הגר"ל שטיינמן זצ"ל - סנהדרין דף סח:) כתב שמשמע שבני ישראל גם לפני מתן תורה היה להם קצת דיני ישראל, כמבואר ברמב"ם (הלכות מלכים פרק י הלכה א) שאברהם נצטווה על המילה וכו', ובמצרים נצטווה עמרם במצות יתירות. והוצרכו גירות להיות להם כל דיני ישראל, וצריך מילה וטבילה, אבל לא היה דינם כקטן שנוול. דקטן שנוול הוא אם מקבל דין ישראל מחדש, וכאן קצת דין ישראל היה להם מקודם, וגר (היינו כל גר) אפילו הדינים שנצטווה כשהיה בן נח, מ"מ אחרי שנתגייר לא נשאר דינו הקודם, אלא דחייב בהם מחמת דינו החדש, משא"כ בני" במתן תורה דדינם וחיונם נשאר, לכן נשאר דיני קירבה ואפשר דמה"ט לא הוצרכו נמי לקבלת מצות, וכדאמרינן דכפה עליהם הר כגיגית וכו'. עיי"ש. ומבואר מדבריו שהסיבה שהם היו מחוייבים ואפילו היה אפשר לכפות עליהם לקבל התורה (ואולי לזה התכוון הגור אריה) הוא מחמת שהיה להם דין ישראל במקצת לפני מתן תורה, וזה גם הסיבה למה לא היה להם דין גר כקטן שנוול לגמרי. אמנם עדיין לא ברור בדיוק מהו גדר זה של 'קצת דין ישראל' שהיה להם.

עוד אפשר לתרץ על פי מה שיש להבין במהות ויסוד 'חלות' ותהליך הגירות. שאם באנו לחלק ול'לחתוך' את תהליך הגירות לשני חלקים, היה אפשר לומר שמה שקורה הוא כדלהלן: (א) שהגר עוזב את משפחתו וייחוסו, ורוצה לידבק בורע ובייחוס ישראל (שם ישראל). (ב) נכנס ל'קדושת' ישראל.

ואפשר לומר שמה שקרה בהר סיני ובמתן תורה, הוא שכלל ישראל קבל את 'קדושת' ישראל. והחלק שעושה את הגר כקטן שנוול דמי, הוא זה שעוזב את משפחתו וייחוסו, ללכת לעם ולאומה אחרת - דהיינו כלל ישראל, אמנם כלל ישראל לפני מתן תורה היה להם יחוס ישראל, ולהיפך, כל מה שקיבלו את התורה הוא רק בגלל שהיו בני אברהם יצחק ויעקב, וא"כ לא שייך אצלם המושג של 'גר שנתגייר כקטן' וכו'. (ועיין בחידושי הגר"ט - להגר" נפתלי טרופ זצ"ל - כתובות סימן כח שמסביר יסוד זה של 'שם ישראל' ו'קדושת' ישראל). ואולי לזה התכוון בעל 'אילת השחר' שהיה להם 'מקצת דיני ישראל', וצ"ע.

ועיין עוד תירוץ לזה בספר הררי קדם (בשם הגר"ד סאלאוויצקי זצ"ל - חלק ב סימן קכה) שכתב שהקבלת מצוות וכל מעשה הגירות במתן תורה לא היה גירות נפרדת לכל אחד ואחד מישראל, אלא נתגייירו כולם בבת אחת, והיו חלות גירות של ציבור. דבזה שכלל ישראל כולו כאחד אמר כאיש אחד בלב אחד 'נעשה ונשמע', הוי מעשה קבלת עול מצוות של גירות בבת אחת, והיה בזה חלות גירות על כל הציבור כאחד. ודין גר שנתגייר כקטן שנוול דמי, היינו דווקא כשנתגייר לבדו, דבזה ע"י הגרות הוא כקטן שנוול, ובטלה הקורבה לכל משפחתו, וגם אם משפחתו יתגייירו אח"כ (או באותו זמן אתו, אמנם לא הייתה אותה מעשה וקבלה של גירות), כבר בטלה הקורבה ביניהם, מכח הכלל של גר שנתגייר כקטן שנוול דמי, כיון דאין כאן אלא גירות של יחידים. אבל בגירות של מתן תורה אשר היה 'חפצא של גירות אחת' על כל הציבור כאחד, א"כ נמצא דהגירות חלה כאחת עליהם, ועל משפחותיהם, וע"כ אין שייך לומר שהם כקטן שנוול לגבי קרוביהם, דהא גם הקרובים נתגייירו עמם כאחד, וזה 'חפצא של גירות אחת', על כולם כאחד עם כל דיני הקורבה שלהם. עיי"ש. ומבואר מדבריו שרק כשאדם לבדו עוזב ועוקר את מקומו ועושה 'ניתוק' מהם, אזי יש לו דין 'קטן שנוול דמי', משא"כ כאשר כולם עושים את החלות של גירות ביחד.

סיכום ד' מהלכים בהג"ל

ולסיכום: (א) לפי המהר"ל (בגור אריה) היו מחוייבים ומוכרחים לקבל התורה - לפיכך לא היה להם דין 'קטן שנוול דמי' בגירות זו. והיו מוכרחים או מחמת זה שהקב"ה הוציא אותם ממצרים (וכדברי הגור אריה עצמו שמחמת זו היו מחוייבים ומוכרחים לקבל התורה), או אפשר לפרש עפ"י דברי בעל אילת השחר מחמת שהיה להם מקצת דיני ישראל, וא"כ היו מחוייבים לגמור זאת, או עפ"י דברי הגר"ט מחמת שכבר היה להם 'שם' ישראל היו מחוייבים לגמור עם 'קדושת' ישראל. אמנם לא הסיביר בדבריו אמאי זה שהיו מוכרחים ומחוייבים לקבל את התורה, לוקח ומבטל דין זה של 'קטן שנוול דמי' בגירות שלהם. (ב) לפי דברי בעל אילת השחר - רק בגירות גמורה יש דין של 'קטן כנוול', משא"כ ב'גמר' גירות, ובג"כ לפני מתן תורה היה להם מקצת דיני ישראל, וגם היה אפשר לכפות עליהם ההר מחמת זאת. ואולי לזה התכוון הגור אריה כאשר כתב שיש הבדל בין גירות שמוכרחים לקבל לבין גירות שמקבלים מרצון, שאם יש מקצת דין יהודי - מוכרחים לגמור עם זה, וא"כ אין דין של קטן שנוול דמי כיון שהיו כבר יהודים במקצת, שזה שייך רק בקבלת 'כל דיני יהודי' ולא מקצת. ודו"ק. (ג) עפ"י דברי הגר"ט החלק של גירות שעושה את הקטן שנוול

הוא החלק של 'עזיבת המשפחה', לא החלק של כניסה ל'קדושת' ישראל. ובמתן תורה היה רק החלק השני של כניסת ל'קדושת' ישראל, ואדרבה, רק נכנסו לברית, והיה אפשר לכפות עליהם ההר מחמת זה שהיה להם 'יחוס' יהודי והיו בני אברהם יצחק ויעקב. ואולי לזה התכוון הגור אריה כאשר הוא כתב שיש הבדל בין גירות שמוכרחים לקבל לבין גירות שמקבלים מרצון, שאם הוא מוכרח מחמת זה שיש לו יחוס יהודי ו'שם' ישראל, ורק חסר לו 'קדושת' ישראל, ממילא אין לו דין של גר שנתגייר שנובע רק משינוי ביחוס ועזיבת המשפחה, משא"כ במתן תורה שרק קיבלו את 'קדושת' ישראל, אמנם לא שינו את יחוסם ומשפחתם. ודו"ק. (ד) דרכו של ההררי קדם בשם הגר"ד זצ"ל, שרק גירות שקורה באדם יחידי לבד, יש לו את הדין של 'קטן שנוול', משא"כ בהר סיני הייתה חלות וחפצא של גירות אחת, וכלם התגייירו באותה מעשה גירות, ועל גירות כזאת אין אומרים 'קטן שנוול'.

ועיין בספר פחד יצחק (להגר"י הוטנר זצ"ל - שבועות מאמר כ) שהסביר את דברי הגור אריה, שהנה בכל מקום דבעינן רצון, אין הכפייה מועילה אלא מתוך מה שאנו אומרים שהכפייה הולידה את גילוי של הרצון הפנימי, שעד שעת הכפייה היה סתום ואטום ומקופל במעמקים. והוא הדין והיה המדה גם בכפיית הר סיני, דמצד היוותם של הששים ריבוא מבני אברהם יצחק ויעקב, אמרינן בהו שהכפייה לא היתה אלא גילוי רצון פנימי, וגילוי זה הוא שעמד להם לקבל על עצמם כל פרשת הגירות. ודעתו של המהר"ל היא דהך כללא דגר שנתגייר כקטן שנוול דמי, לא נאמר אלא באופן שאין קבלת הגירות מתפרנסת מאיזה מאורע שאירע בעבר, ועצם החלות של הגירות באה היא בתוקף הרגע שבו היא חלה. בזה שפיר אמרינן דחידושה הוה כלידה. אבל בגירות הסמוכה על שלחן העבר, הרי סמיכות זו מפקיעתה מידי חידוש לידה. עיי"ש.

והנה דבריו אינם סותרים לכל מה שכתבנו לעיל, כי דבריו אלו אינם אלא הסבר 'הפנימי' למה שהסברנו בשם מרן בעל 'אילת השחר' ודברי הגר"ט, שהיה להם מקצת דיני ישראל או 'שם' ישראל, ולפיכך היה אפשר לכפות עליהם, ולא היה להם דין של 'קטן שנוול דמי', וכאמור, אינו סותר כלל לכל מה שכתבנו עד כה, שרבינו הפחד יצחק זצוק"ל בא רק לבאר את ה'נשמה' של המושגים שהיה להם 'מקצת דיני ישראל' או 'שם' ישראל, שמחמת 'קשר' זה לא הייתה זו התחלה חדשה, משא"כ בכל גר צדק שמתחיל הכל מחדש ולא הייתה לו 'היסטוריה' שעליה נסמכת הגירות שלו, והתחלה זו מחדש היא זו שמביאה וגורמת את ההתחדשות של 'קטן שנוול'. בשונה מאופן שזה נסמך על העבר שאז א"א לומר שהוא 'קטן שנוול'. ודו"ק.

אח"כ מצאתי מציאה גדולה בריטב"א (כתובות יא. - ד"ה מאי קמשמע לן) שדיבר על חלות הגירות במתן תורה על יתומים וקטנים, דהא לאו בני דיעה נינהו, ואי נימא דהוי מדינא ש'גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין' (כתובות שם). מ"ט שלא הוכיחו בגמ' (שם) דין זה (שגר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין) מעיקר גירות של מתן תורה. ותיירץ, 'ויש לומר דהתם משום דנתגייירו אבותיהם וניחא להו במאי דעבדו אבהון. ותו, דאילו זרע אברהם כבר נצטוו על המילה ולהכניסם בבריתו מקטנותם, ואין זה אלא גמר גירות'. עיי"ש.

ודברי הריטב"א מתאים היטב עם מה שהבאנו מבעל אילת השחר שלפני מתן תורה היה מקצת דיני ישראל, וגם מתאים היטב למה שהבאנו עפ"י יסודו של הגר"ט, שבמתן תורה נכנסו ל'קדושת' ישראל, אמנם היה להם עד אז 'שם' ישראל, וזהו מעין 'גמר גירות'.

וראוי לציין מה דאיתא במשך חכמה (דברים פרק ה פסוק כז) שהביא מה שהקשה החת"ס (בחידושי למסכת עבודה זרה) שנתקשה כל ימיו מהיכן הוציאו חז"ל (יבמות כב.) הא דגר שנתגייר כקטן שנוול דמי. והמשך חכמה כתב שלדעתו פשוט דנפקא להו מהא דבג"י קודם מתן תורה היו נושאים קרובותיהם, ואחר מתן תורה נאסר להם העריות, ואיך אמר להם הקב"ה 'שובו לכם לאהליכם' - ואין אהלו אלא אשתו, הלא אלו שנשאו קרובותיהם צריכים לפרוש מהם, וע"כ דגר שנתגייר כקטן שנוול דמי. עיי"ש. ומבואר בדבריו שסבר דגם לכלל ישראל היה במתן תורה דין 'קטן שנוול', ולא כדברי המהר"ל וכו', וכל ה'לומדות' שדברנו עד כה - מוכרחים אנו לומר שאין המשך חכמה סובר כן. וגם לדבריו צ"ל שמה שעם ישראל בכו למשפחותיהם - לא היה זה על נשותיהם, דהא הם מותרים בהן דכקטן שנוול דמי, אלא או בכו על דור העתיד שיצטרכו לפרוש מהעריות, או על שאר העריות שנאסרו להם.

וצ"ל שזה אינו סותר לדברי הריטב"א דלעיל שכתב שהקטנים והיתומים יכלו להיכנס לגירות מבלי 'דעת' כי זה היה רק 'גמר גירות', כי הוא יכול ללמוד שכלפי דין הקטן שצריכים את דעתו - זה רק בגירות מתחילה ולא בגמר גירות, משא"כ דין 'קטן שנוול דמי' - הוא מקבל גם ב'גמר' גירות, ולא משנה לנו מה שהייתה כבר התחלת גירות, אלא כל זמן שלא היה גירות גמור - הוא עדיין יכול לקבל דין 'קטן שנוול דמי', ודו"ק.